

Nr 134.

Ankom till riksdagens kansli den 15 maj 1945 kl. 5 em.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om utbyggnad av kvävegödningsstillverkningen.

(4:e avd.)

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr B. Nilsson m. fl. (I: 166) och den andra inom andra kammaren av herr O. Werner m. fl. (II: 171) har hemställts, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa därom, att hela frågan om såväl tillgodoseendet av det inhemska jordbrukets behov av artificiell kvävegödningsstillverkning som jämväl anläggandet eller utbyggnad av den industriella kvävegödningsstillverkningen medelst elektrometoden, med hänsyn jämväl tagen till eventuella exportmöjligheter, måtte skyndsamt utredas.

I fråga om de skäl, motionärerna anfört till stöd för sina yrkanden, får utskottet hänvisa till motionen II: 171.

Över motionerna hava, efter därom i vederbörlig ordning gjord framställning, yttranden avgivits dels den 28 februari 1945 av *norrlandskommittén* (Bilaga 1), dels ock den 9 mars 1945 av *lantbruksstyrelsen* (Bilaga 2), som därvid överlämnat ett från *Sveriges lantbruksförbund* införskaffat, den 9 mars 1945 dagtecknat yttrande (Bilaga 3).

Inledningsvis må erinras, att 1944 års riksdag fann två likalydande motioner, I: 103 och II: 171, om utbyggande av den inhemska kvävegödningsstillverkningen under statlig medverkan ej föranleda någon riksdagens åtgärd. I sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 46 anförde *jordbruksutskottet* följande.

En lönande tillverkning av kvävehaltiga gödselmedel enligt den av motionärerna ifrågasatta elektrolytiska metoden synes förutsätta tillgång till synnerligen billig elektrisk kraft samt kalk av jämförelsevis hög renhetsgrad. Såsom framhålles i motionerna finnes otvivelaktigt inom landet en avsevärd reserv av outnyttjad vattenkraft. Icke heller synes råda brist på lämplig kalksten. Naturliga förutsättningar kunde därför synas föreligga för genomförandet av det i motionerna ifrågasatta projektet, som går ut på att staten i syfte att den nu förefintliga importen av kvävegödsel må kunna minskas skulle medverka vid anläggandet av en fabrik för framställning av dylika varor enligt nyss angivna metod.

Emellertid framgår av utredningen i ärendet, att vattenfallen i Sverige till följd av i allmänhet rätt ringa fallhöjd kräva betydligt högre utbyggnadskostnader än i exempelvis Norge. De därav föranledda jämförelsevis höga ränte- och amorteringskostnaderna måste sålunda alltid få en ogynnsam inverkan på kraftpriset. Ett tillhandahållande av så billig elektrisk

kraft som i förevarande sammanhang är nödvändigt synes därför förutsätta avsevärt stöd från statsmakternas sida, antingen i form av subventioner eller genom att staten investerar kapital i någon anläggning, vilket kapital omedelbart därpå avskrivs.

Det av motionärerna ifrågasatta projektet synes därjämte inrymma ett transportproblem av stor räckvidd. Det ojämförligt största antalet avnämare av konstgödsel inom landet är nämligen att finna i södra och mellersta delarna av riket. Därest en fabrik skulle förläggas i anslutning till lämpligt vattenfall i nordligaste Sverige, måste sålunda, även om i orten skulle finnas tillgång till tillräckliga kvantiteter lämplig kalksten, den färdiga varan transporteras högst avsevärda sträckor, antingen på järnväg eller — vilket torde ställa sig billigare — per båt. Det senare förfaringssättet synes emellertid i dylikt fall knappast utan kostsam användning av isbrytare kunna komma till användning, enär flertalet norrländska hamnar i allmänhet äro tillfrusna under den viktigaste förbrukningsperioden, som är om våren. Därest en fabrik skulle förläggas till ort i södra eller mellersta delarna av landet med bättre skeppningsmöjligheter, måste man å andra sidan räkna med avsevärda kostnader för överföring av den elektriska kraften. Såvida i första fallet tillgång till lämplig råvara icke skulle finnas i närheten, måste man räkna med transportkostnader även för denna. Vid brytning av kalksten i fjälltrakterna måste man därjämte räkna med svåra brytningsförhållanden.

Med hänsyn till det anförda och då enligt vad utskottet erfarit en betydande fabrikation av kvävegödselmedel enligt annan metod, än den av motionärerna ifrågasatta, inom kort torde komma att igångsättas, kan utskottet icke tillstyrka bifall till motionerna.

Den inhemska tillverkningskapaciteten av kväve för *gödningsändamål* är enligt uppgift för närvarande:

Ljungaverk ¹	35 000 ton	ljungasalpeter med 15·5 % kväve	5 400 t.	kväve
	10 000 »	ammonsulfat med 20·8 % kväve	2 080 »	»
Stockviksverken ¹	59 000 »	kalkkväve med 18 % kväve.	10 620 »	»
Alby ¹	25 000 »	» » » » » »	4 500 »	»

Fosfatbolagets kapacitet 22 600 t. kväve

Gasverken och den
statsägda anlägg-
ningen vid Kvarn-
torp

4 000 ton ammonsulfat med 20·8 % kväve 830 » »

Summa 23 430 t. kväve.

Utöver denna nu befintliga i drift varande kapaciteten beräknar Kooperativa förbundet att under sista halvåret 1945 komma i gång med sin nya anläggning vid Köping, vilken anläggning är planlagd för produktion av 40 000 ton kalkammonsalpeter med 15,5 % kväve = 6 200 ton kväve. Tillsammans skulle, när Köpingsfabriken kommer i gång, den totala tillverkningskapaciteten av kväve för gödseländamål således komma att uppgå till 29 630 ton.

Därutöver har fosfatbolaget vid sin fabrik i Ljungaverk stora anläggningar för tillverkning av salpetersyra och ammoniumnitrat för *sprängämnen* för militära och civila ändamål.

¹ Stockholms superfosfatfabriksaktiebolag.

Ett huvudvillkor för utvecklingen av ett livskraftigt svenskt jordbruk är, såsom motionärerna anfört, att dess alltjämt kraftigt växande behov av kvävegödning kan tillgodoses i erforderlig utsträckning och till billigt pris. Såväl på grund härav som också på grund av kväveprodukternas betydelse för sprängämnestillverkningen måste en väl utvecklad inhemsk kväveindustri framstå som ett viktigt nationellt intresse. Utskottet delar motionärernas uppfattning, att Sverige på grund av sina tillgångar på vattenkraft liksom även på kalk borde hava vissa naturliga förutsättningar för att inom landet kunna täcka den alldeles övervägande delen av sina egna behov.

Av verkställda utredningar framgår emellertid, att man redan nu måste börja räkna med den tidpunkt, då våra vattenkrafttillgångar skola vara praktiskt taget helt exploaterade. Bland fackmännen anses också, att man så småningom måste börja taga hänsyn till att den svenska vattenkraftens användning för tillverkningar, vilka kräva så stora energimängder till så lågt pris som kväveprodukterna, utgör en mindre god nationell hushållning.

Det är också att märka, att Sverige beträffande de i motionerna närmast åsyftade, för jordbruksändamål avsedda kväveprodukterna redan för närvarande har en kväveindustri, motsvarande nära nog landets förkrigsförbrukning och 75 procent av den närmaste efterkrigstidens antagna förbrukning. Härvid har då medräknats Kooperativa förbundets nya anläggning i Köping, vilken står i det allra närmaste färdig.

Som belysande för denna svenska industrigrens konkurrenskraft må meddelas, att kväveprodukterna med två åtminstone för närvarande mindre väsentliga undantag, nämligen ammonisulfat och ammonnitrat, ej åtnjuta tullskydd. Jämsides med den svenska produktionen har en betydande import pågått av kalksalpeter från Norge och av salpeter från Chile.

Att dessa planläggningsproblem måste bedömas med den största försiktighet framgår dock av erfarenheterna från de förra krigs- och efterkrigsåren. Till följd främst av att de vitt syftande planerna på en kvävefabrik vid Harsprånget ej kunde efter inträdda omkastningar i konjunkturläget förverkligas, måste en år 1918 beslutad utbyggnad av detta vattenfall några år senare avbrytas. Till ytterligare belysning må i detta avseende tjäna, att redan före senaste kriget världens syntetiska kväveindustri, enligt vad från fackkunnigt håll upplysts, ej kunde utnyttja mer än hälften av sin kapacitet. Det måste självfallet antagas, att en del anläggningar förstörts eller åtminstone mer eller mindre allvarligt skadats under kriget. Å andra sidan ha under de senare åren, på grund av hithörande produkters grundläggande betydelse för tillverkningen av sprängämnen, skett stora ytterligare utbyggnader särskilt i Amerika.

När det gäller att bedöma kväveindustriens framtidsutsikter är emellertid kraftfrågan och då främst kraftpriset en synnerligen viktig faktor. I detta avseende torde ett beslut om anslag till påbörjande ånyo av Harsprångsutbyggnaden ej kunna fränkännas stor betydelse. I särskilt utlåtande tillstyrker utskottet ett sådant beslut.

Utskottet, som alltså ej kan åtminstone för närvarande finna tillräckliga skäl föreligga för en framställning i ämnet från riksdagen, får hemställa,

att motionerna I: 166 och II: 171 ej må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 15 maj 1945.

På statsutskottets vägnar:

J. B. JOHANSSON.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit

från första kammaren: herrar *Johan Bernhard Johansson, Oscar Olsson, Gränebo, Sven Larsson, Bernhard Nilsson, Bäckström, Mannerskantz, Heiding, Boman, Gillström, Wiklund* och *Johan Eric Ericson*; samt

från andra kammaren: herrar *Törnkvist, Skoglund* i Doverstorp, *Eriksson* i Stockholm, *Svensson* i Grönvik, *Persson* i Tidaholm, *Pettersson* i Dahl, *Andersson* i Malmö, *Mårtensson, Staxång, Malmborg* i Skövde, *Viklund* och *Åkerström*.

Reservationer:

1) av herr *Svensson* i Grönvik, som ansett, att utskottet bort tillstyrka bifall till motionerna och alltså hemställa,

att riksdagen må, med bifall till motionerna I: 166 och II: 171 i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att hela frågan om såväl tillgodoseendet av det inhemska jordbrukets behov av artificiell kvävegödning som jämväl anläggandet eller utbyggnad av den industriella kvävegödningstillverkningen medelst elektrometoden, med hänsyn jämväl tagen till eventuella exportmöjligheter, måtte skyndsamt utredas.

2) av herr *Åkerström*.

*Bilaga 1.**Till riksdagens statsutskott.*

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 9 februari 1945 har norrlandskommittén anbefallts att avgiva yttrande över de likalydande motionerna I: 166 och II: 171 angående utbyggande av den industriella kvävegödningstillverkningen m. m. Med anledning härav får kommittén anföra följande.

Motionärerna ha i huvudsak motiverat sitt förslag med att den nuvarande inhemska tillverkningen av kvävegödning icke är tillräcklig för att täcka det svenska jordbrukets behov härav. Det synes ha betraktats såsom ett utan vidare givet önskemål, att vårt land i förevarande hänseende gör sig oberoende av import. Emellertid kan det ej undgås, att ur jordbrukarnas synpunkt stor vikt måste fästas vid vilket pris som skulle behöva sättas den inom landet tillverkade kvävegödningen. Det kan ej utan närmare undersökning avgöras, om en utvidgad inhemsk tillverkning skulle kunna konkurrera med varor, som komma att kunna inköpas från annat håll. Att under närmaste tiden verkställa en tillförlitlig bedömning av detta spörsmål torde vara uteslutet. Vilket pris kvävegödningen utomlands kommer att betinga efter kriget kan ej nu avgöras. Ej heller torde det vara möjligt att för närvarande upprätta en tillförlitlig kalkyl beträffande det erforderliga tillverkningspriset inom landet.

På grund av det här anförda finner kommittén det icke vara lämpligt, att den i motionerna behandlade frågan nu upptages till övervägande. Vad kommittén framhållit utesluter emellertid icke, att frågan framdeles vid en lämpligare tidpunkt göres till föremål för övervägande.

I detta ärendes handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit ledamöterna Collin, Enström, Granström, Hedlund, Jonsson, Kempe, Mäler, Sandberg, Sten, Strindlund, Tjällgren och Velandér.

Stockholm den 28 februari 1945.

NILS MALMFORS.

/ Yngve Ericsson.

Bilaga 2.

Till riksdagens statsutskott.

Genom beslut den 9 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt kungl. lantbruksstyrelsen att, efter det Sveriges lantbruksförbund beretts tillfälle yttra sig i ärendet, till Eder avgiva yttrande över de inom riksdagen väckta, till Eder hänvisade likalydande motionerna I: 166 och II: 171 angående utbyggnad av den industriella kvävegödningstillverkningen m. m.

Med överlämnande av ett från Sveriges lantbruksförbund inhämtat yttrande i ärendet får lantbruksstyrelsen anföra följande.

För upprätthållande av vårt lands jordbruksproduktion och därmed för tryggandet av folkförsörjningen under avspärrningsförhållanden är det av vital betydelse, att vårt jordbruk äger möjlighet att tillgodose sitt behov av växtnäringsämnen av olika slag. Bland dessa intager kvävet en viktig plats. Den totala förbrukningen av kvävegödselmedel uppgick under åren närmast före nu pågående världskrig till omkring 170 000 ton årligen. Under de gångna krigsåren har förbrukningen i genomsnitt överstigit 200 000 ton för år. Den nuvarande användningen av kvävegödselmedel representerar — bortsett från nu rådande ransonering å området — icke en optimal kvävegödseftillförsel vid växtodlingens nuvarande inriktning. Det framtida behovet av kvävegödselmedel kommer självfallet att bestämmas av växtodlingens inriktning och prisförhållandenas gestaltning, men man torde dock hava anledning att räkna med att användningen av kvävegödselmedel framdeles kommer att ökas i betydande omfattning.

Hittills har kapaciteten hos den svenska kvävegödselmedelindustrin motsvarat något mer än hälften av vårt lands förbrukning men densamma kommer inom kort att utökas genom tillkomsten av ytterligare en fabrik för framställning av kvävegödselmedel, varigenom den sammanlagda kapaciteten kommer att i det närmaste motsvara den förbrukning, som förefanns före år 1939. Med den ökning av användningen av kvävegödselmedel, vilken framdeles kan förväntas, torde oavsett nyssnämnda utökning av tillverkningskapaciteten densamma bli otillräcklig för att helt tillgodose det svenska kvävegödselmedelsbehovet. En viss import av ifrågavarande gödselmedel synes fördenskull allt framgent bli erforderlig, därest icke en ytterligare utvidgning av den inhemska tillverkningen äger rum. En dylik utvidgning ifrågasättes i föreliggande motioner, i vilka motionärerna emellertid jämväl berört möjligheterna av en svensk kvävegödselmedeltillverkning utav sådan omfattning, att icke endast det inhemska behovet tillgodosåges, utan även en viss export skulle kunna ifrågakomma.

Förutsättningen för en export av kvävegödselmedel liksom också för att en utvidgning av tillverkningskapaciteten överhuvud taget, utöver vad som kan anses erforderligt ur beredskapssynpunkt, skall vara berättigad, är emellertid, att tillverkningen kan beräknas bli konkurrenskraftig gentemot de utomlands producerade kvävegödselmedlen. Huruvida så kan förväntas bli fallet, låter sig icke med säkerhet bedöma av i motionerna lämnade uppgifter, liksom ej heller av motionerna i samma ämne vid 1944 års riksdag och de överdesamma avgivna yttrandena. Av dessa yttranden synes emellertid framgå,

att det torde erbjuda svårigheter att uppfylla nämnda förutsättning vid en på hydro-elektrisk kraft baserad kväveindustri. En dylik skulle däremot medföra den fördelen att tillverkningen bleve oberoende av import av kol.

Motionärerna synas närmast hava avsett, att den nu ifrågasatta kvävegödselmedelfabriken borde förläggas till övre Norrland, varest den för tillverkningen erforderliga elektriska kraften rikligast står till buds. Förläggningen av en sådan industri till Norrland skulle enligt motionärernas mening samtidigt kunna bidra till en önskvärd differentiering av det norrländska näringslivet. Lämpligheten av ovannämnda förläggning torde emellertid först kunna bedömas efter mera ingående överväganden rörande de fördelar och nackdelar, som olika tänkbara förläggningsorter kunna erbjuda ur transportsynpunkt.

En utredning av i motionerna avsett slag vore ägnad bidra till att belysa nyssnämnda förhållanden liksom även förutsättningarna överhuvud taget för den föreslagna utvidgningen av kvävegödselmedelsindustrien i vårt land. Med hänsyn till svårigheten att under nu rådande förhållanden bedöma den framtida internationella utvecklingen på ifrågavarande område och i anseende till att den väntade ökningen av den inhemska förbrukningen av kvävegödselmedel först så småningom torde komma att göra sig gällande, synes det emellertid kunna ifrågasättas, huruvida en sådan utredning lämpligen bör företagas i nuvarande läge. En utredning i ämnet torde kunna förväntas bli av större värde för bedömandet av föreliggande spörsmål, därest densamma kommer till stånd först sedan möjligheter föreligga att bättre överblicka nyssnämnda förhållanden.

På grund av vad ovan anförts anser lantbruksstyrelsen sig icke böra tillstyrka bifall till förevarande motioner.

Stockholm den 9 mars 1945.

H. SYLWAN.

ADOLF GRANSTRÖM.

Bilaga 3.

Till kungl. lantbruksstyrelsen.

Genom remiss den 13 februari 1945 har Sveriges lantbruksförbund beretts tillfälle att yttra sig över motionerna I:166 och II:171 angående utbyggnad av den industriella kvävegödningsstillverkningen m. m.

Med anledning därav får förbundet anföra följande.

I motionerna framhålles bl. a., att en avgörande faktor för ökning av skördarna och för odling av högvärdiga grödor obestridligen är en ökad tillgång av kvävegödningsmedel och ett förbilligande av detta för jordbruket viktiga produktionsmedel.

Förbundet vill för sin del instämma i detta uttalande och därvid särskilt understryka kostnadssynpunktens betydelse för en utvidgad användning av detta gödselmedel.

Lämpligheten av en större inhemsk tillverkning på detta område torde sålunda intimt sammanhånga med möjligheterna att inom landet skapa en industri, som kan effektivt konkurrera med den utländska industriella tillverkningen och importen från Chile. Ett flertal av svårigheterna på detta område ha berörts i de remissyttranden, som avgivits över motionerna i samma ärende till föregående års riksdag och torde ha varit avgörande för jordbruksutskottets ställningstagande. Förbundet vill för sin del endast anföra följande i denna fråga.

Motionärerna ha utgått ifrån att de förutsättningar, som förelegat i Norge att med hjälp av den hydro-elektriska kraften framskapa en kväveindustri, skulle förefinnas i lika hög grad i Sverige. Tillgängliga uppgifter rörande förkrigsförhållandena tyda dock på att utbyggnadskostnaderna för den norska kraften ställde sig väsentligt lägre än för den svenska. Norsk Hydros anläggningar, som nu torde vara kraftigt nedskrivna, ha vidare dimensionerats, så att de driftsekonomiskt torde vara överlägsna en svensk kvävefabrikation, som utbyggts enbart med tanke på den inhemska konsumtionen, även om sistnämnda konsumtion beräknas väsentligt högre än förkrigstidens.

Vid bedömande av inom landet föreliggande avsättningsmöjligheter bör hänsyn även tagas till att den inhemska produktionen, när KF:s fabrik i Köping blivit fullt utbyggd, torde uppgå till ca 150 000 à 170 000 ton 15,5-procentig vara. I detta sammanhang torde även böra observeras, att den mycket stora importen 1939 delvis var av beredskapskaraktär.

Beträffande fabriken förläggning framhålla motionärerna, att kraften skulle kunna transporteras söderut, därest det ur fraktsynpunkt skulle kunna befaras oekonomiskt att förlägga fabrikationen till Norrland. Därest detta alternativ väljes, bli givetvis strömkostnaderna högre jämfört med norska förhållanden. Om å andra sidan fabriken förlägges till övre Norrland, som motionärerna i första hand tänkt sig, måste man oavsett strömkostnaderna taga hänsyn till den dubbling av frakterna, som uppstår, därest kalken måste tagas från exempelvis Gotland.

Ett bedömande av dessa kostnadsfrågor är uppenbarligen mycket svårt att göra utan tillgång till en förutsättningslös utredning. Förhållandena kunna ju vidare i en efterkrigsperiod te sig väsentligt annorlunda än under förkrigstiden i avseende å världsproduktionen av kväve och den internationella prisbildningen, handelspolitiska förhållanden, arbetslöshetssituationen inom landet, exportmöjligheter m. m. Även om utsikterna att utan statssubvention göra en inhemsk tillverkning med utnyttjande av outbyggda vattenkraftstillgångar ekonomiskt lönande i konkurrens med de hittills mycket goda importmöjligheterna vid ett ytligt betraktande för närvarande förefalla mindre ljusa, anser därför förbundet, att en förutsättningslös utredning i frågan skulle vara av värde.

Stockholm den 9 mars 1945.

Sveriges lantbruksförbund

CARL UTTERSTRÖM.

/ Lage Leijon.